

Úvod do otvoreného prístupu

Open Access

OBSAH PREZENTÁCIE

- čo je otvorený prístup
- BBB deklarácie
- príležitosti a hrozby
- autorské práva a OA
- publikovanie formou OA
- otvorený prístup a EÚ
- otvorený prístup a Slovensko

Vedecká komunikácia

- vedecká komunikácia patrí k základným podmienkam pokroku vo vede

„Vedecká práca nie je hotová, kým nie je komunikovaná.“

[\(Mark Walport\)](#)

Definícia:

Vedecká komunikácia je proces zámerného šírenia a zdieľania poznatkov vo vnútri aj navonok vedeckého spoločenstva.

Otvorený prístup (Open Access)

Definícia:

Open Access je poskytovanie on-line prístupu k vedeckým informáciám pre koncového používateľa bezplatne a neobmedzene bez porušenia autorských práv.

Alternatíva k tradičnému modelu publikovania.

Prečo na otvorenom prístupe záleží?

- lebo je to cesta k účinnému a rýchlemu zdieľaniu vedeckých informácií

„Otvorený prístup prospieva doslova každému z rovnakých dôvodov, z akých doslova každému prospieva výskum.“

([Peter Suber](#))

Dôvody vzniku

- neúmerný nárast cien predplatného vedeckých a odborných časopisov, tzv. časopisová kríza (serials crisis) + „big deal“ na prelome milénií
- náklady na vedu a výskum z verejných zdrojov – verejne dostupné výsledky
- Web 2.0 a internet – efektívnejšia, rýchlejšia a bezplatná výmena vedeckých informácií

zmena publikačného prostredia

BBB deklarácie

- šírenie myšlienky OA - spojenie predchádzajúcich iniciatív:
 - **Budapeštianska** iniciatíva za otvorený prístup (2001)
 - definícia OA, princípy, postupy pri presadzovaní
 - 2 spôsoby realizácie OA – otvorené archívy (repozitáre) & časopisy s otvoreným prístupom
 - Deklarácia z **Bethesdy** (2003)
 - vedecké inštitúcie, vedci, vydavatelia, grantové agentúry, knižnice
 - **Berlínska** deklarácia (2003)
 - vyzdvihuje internet ako prostriedok k dosiahnutiu rýchlej a širokej dostupnosti vedeckých informácií a kultúrneho dedičstva

[deklarácie v slovenskom jazyku](#)

Pozitíva otvoreného prístupu

- rýchlejšia výmena, lepšia dostupnosť a viditeľnosť vedeckých informácií
- vyšší informačný dopad výsledkov výskumu
- odbúravanie duplicitnosti vo výskume
- zviditeľnenie **inštitúcie**, prehľadnosť vlastnej produkcie, možnosť prezentácie úspechov
- zviditeľnenie **autora** → lepšia citovanosť
- získanie rýchlej spätnej väzby pre autora (altmetriky [č. 1](#), [č. 2](#))
- možnosť získania nových kontaktov v rámci vedeckej komunity (medzinárodná spolupráca, granty...), širšia čitateľská základňa (vedecká & laická)
- **čitateľ** – bezplatnosť, jasné pravidlá využívania (autorské licencie)

Negatíva otvoreného prístupu

- **predátorské praktiky**

[kampaň](#) Think*Check*Submit

Otvorené otázky OA:

- rezervovaný postoj akademických pracovníkov
 - obava z porušovania autorských práv
 - obava z úpadku kvality oproti klasickej forme publikovania
- schopnosť čitateľa orientovať sa v náraste OA časopisov
- ...

Autorské práva

- práva autora zabezpečujú **verejné** (otvorené) **licencie**, ktoré sú nástrojom na sprístupňovanie a používanie kreatívneho obsahu, informácií a dát v online prostredí
- autor uzatvára zmluvu so všetkými (potenciálnymi) užívateľmi, ktorí jeho dielo budú chcieť využiť; niektoré práva k dielu im udeľuje, iné si vyhradzuje
- druhy autorských práv pri OA:
 - Copyleft
 - GNU General Public License
 - Open Content License
 - Creative Commons

Licencie Creative Commons

- neziskovú organizáciu Creative Commons založil právnik a aktivista Lawrence Lessing (2001, USA)
- licencie CC vytvorili právny rámec pre verejné zdieľanie obsahu prístupného komukoľvek bez porušenia autorských práv
- **obľúbenosť licencií CC** vychádza najmä z ich medzinárodnej zrozumiteľnosti – licenčné podmienky, resp. práva a povinnosti používateľa, sú graficky vyjadrené pomocou jednoduchých piktogramov
- **od roku 2013 sú licencie [Creative Commons](#) upravené aj v slovenskom autorskom zákone** ako bezodplatné, vždy nevýhradné licencie udeľujúce súhlas na použitie diela vopred neurčeným osobám

Základné spôsoby OA publikovania (1)

ZELENÁ CESTA

= auto-archivácia (self-archiving) v otvorených repozitároch a na vlastných webových stránkach

- otvorené archívy alebo repozitáre sú online úložiská, prostredníctvom ktorých autori sami poskytujú otvorený prístup k svojim prácam tým, že vložia elektronickú verziu práce do digitálneho repozitára
- repozitár tieto práce sprístupní a stará sa o ich dlhodobé uchovávanie
- repozitáre môžu byť:
 - **inštitucionálne** – obsahujú najrôznejšie typy dokumentov, ktoré chce inštitúcia uchovávať a sprístupňovať, vrátane tzv. „sivej“ literatúry
 - **predmetové** – sú zamerané na konkrétnu vednú oblasť

Základné spôsoby OA publikovania (2)

- = publikovanie v otvorených časopisoch
- otvorený prístup zabezpečuje vydavateľ
- klasické časopisy – predplatné
- OA časopisy – poplatky za publikovanie (*Article Processing Charges - APC*) sa prenášajú na autora; pre koncového užívateľa je prístup bezplatný

Publikovanie formou Open Access

Otvorený prístup - Open Access

- vždy online
- vždy bezplatný pre čitateľa (*gratis OA*)
- snaží sa odstraňovať právne bariéry (licencie CC-BY → *libre OA*)

Platinová cesta:

- časopis má vlastný zdroj financií
- libre OA bez autorských poplatkov

Zlatá cesta

- časopisy
- okamžitý otvorený prístup
- licencie CC-BY
- autorské poplatky (Article Processing Charge)
- nevýhoda: dodatočné náklady pre autora, trend zvyšovania cien

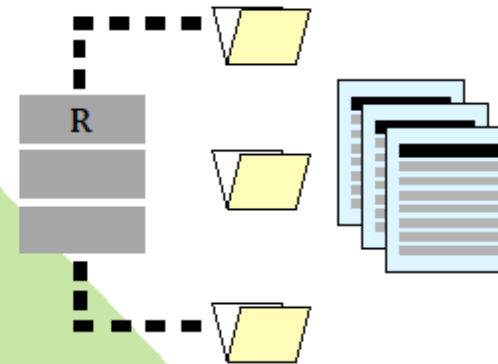

Hybridný otvorený prístup:

- publikovanie v „tradičnom“ časopise (viazanom na predplatné)
- autor platí **dodatočný poplatok**, aby jeho článok vyšiel v režime OA

Bronzový otvorený prístup:

- zverejnenie plného textu bezplatne pre čitateľa, no bez použitia verejnej licencie

Zelená cesta

- autoarchivácia v repozitároch
- pre autora bez poplatku
- kompatibilita s publikovaním v „tradičných“ časopisoch
- priestor pre dáta a typy informácií, ktoré sa v časopisoch neuplatnia
- nevýhoda: závislosť na politike časopisu (umožňuje archivovať pre-print, post-print?; uplatňuje embargo?)

Open Access

časopisy, repozitáre, vydavatelia a politiky

DOAJ

Directory of open access journals (Lund University, 2003)

- 63 slovenských vedeckých open access časopisov (k 25.10.2021)

- 2 z UMB: [Geografická revue](#), [Slovak Journal of Sport Science](#)

ROAR

Registry of open access repositories – takmer 3 800 repozitárov (University of Southampton, UK)

OpenDOAR

Directory of open access repositories – takmer 2670 repozitárov (Nottingham University + Lund)

- SR: zámer vybudovať celonárodný repozitár nebol úspešný; inštitucionálny repozitár UMB je prvý

- ČR: repozitár AV ČR, [15 vysokých škôl](#) – open source softvér DSpace

OASPA

Open Access Scholarly Publishers Association [zoznam](#)

Sherpa/ROMEO

databáza poskytuje zoznam časopisov s farebným vyznačením vydavateľského copyrightu a možností auto-archivácie pre-printov, post-printov alebo vydavateľskej verzie článku

Kvalitný OA časopis – formálne náležitosti

- kontaktné údaje, mená & afiliácie editora, členov redakčnej rady
- Informácie o ciele a zameraní časopisu
- jasne uvedené, pod akou licenciou sú články publikované ([licencie CC](#))
- informácia o výške poplatku za publikovanie (APCs) na viditeľnom mieste
- či časopis realizuje recenzné konanie (spôsob, dĺžka)
- zásady publikačnej etiky (Publication ethics)
- formálna úprava článku (štruktúra, citačný štýl, typ a veľkosť písma...)
- DOI ([prideľovanie DOI na UMB](#))

Kontakt: publikačný poradca Mgr. Zuzana Melegová zuzana.melegova@umb.sk

Open Access a Európska únia

- **7. Rámcový program** (2007 – 2013) – spustenie **pilotného projektu Open Access** – 7. RP mal odporúčanie publikovať výsledky výskumu formou otvoreného prístupu (najmä recenzované články)
- **Horizont 2020** – pokračovanie 7. RP – povinnosť publikovať výsledky výskumu (už aj vedecké dáta)
- **OpenAIRE** (od 2008), **OpenAIREplus** a **OpenAIRE2020** – vybudovanie infraštruktúry a podpory pre otvorený prístup k výsledkom vedeckých projektov podporovaných z prostriedkov EÚ

[portál OpenAIRE](#)

rezpozitár [Zenodo](#) (CERN)

Open Access a Slovensko

- **Agentúra na podporu výskumu a vývoja** – náklady na publikovanie formou OA ako oprávnené náklady ([Výzva na podporu otvoreného prístupu](#) zo 4.11.2020)
- otvorenú vedu na Slovensku inštitucionálne zastrešuje Úrad splnomocnenca vlády pre občiansku spoločnosť a Centrum vedecko-technických informácií SR
- **Akčný plán pre otvorenú vedu na roky 2021 – 2022**
 - východisko pre národnú stratégiu otvorenej vedy ([Akčný plán](#))
 - účelom akčného plánu je iniciovať proces implementácie princípov otvorenej vedy do slovenského výskumno-vývojového priestoru
 - definuje úlohy pre MŠVVaŠ SR, CVTI SR, SAV, vysoké školy, grantové agentúry, právnické a fyzické osoby spôsobilé vykonávať výskum a vývoj
- **Národná stratégia pre otvorenú vedu 2021 – 2028**
 - schválená vládou SR v júni 2021 ([Národná stratégia pre otvorenú vedu](#))

Ďakujem za pozornosť

Mgr. Lucia Nižníková

lucia.niznikova@umb.sk

Tel: 048 / 446 5311, kl. 5311

Prezentácia je šírená pod licenciou Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY-NC-SA (uviedenie autora – nekomerčné použitie – rovnaké šírenie) 4.0

